

Quodvultdeovy předkřestní katecheze a formování křesťanské identity*

David Vopřada

Africká církev se po roce 430 ocitla ve zcela nové situaci. Zesnuly dvě její nejvýznamnější osobnosti, které ji vedly od začátku století – Aurelius z Kartága a Augustin z Hippony. V Africe se vylodili Vandalové vedení Geiserichem, kteří přijali ariánství, označované katolickými křesťany za herezi. Vandalové se začali zmocňovat afrického území, až 19. října 439 dobyli i hlavní město Kartágo.¹ Katoličtí křesťané tím ztratili status privilegované náboženské skupiny chráněné císařskou mocí a takřka přes noc se stali opět pronásledovanými. Geiserich připravil katolické elity i samotnou církev o majetek a velkou část senátorů, významných osobností, biskupů a kléru odeslal do vyhnanství.²

Mezi exulanty se ocitl i kartáginský biskup Quodvultdeus.³ Již od roku 432/4, kdy se stal biskupem, musel intenzivně vnímat nebezpečí, které Vandalové představovali pro římské obyvatelstvo v Africe jako takové, avšak zejména pro jejich víru. Již jako jáhen se Quodvultdeus zajímal o problematiku herezí, když žádal po svém příteli Augustinovi, aby sestavil pro kartáginský klérus jednoduchou příručku, která by mu pomohla zorientovat se v existujících herezích.⁴ Hipponský biskup mu na-

* Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury České republiky prostřednictvím grantu Historie a interpretace Bible, č. P401/12/G168.

¹ Postupné zmocňování se Afriky Vandaly a jejich vztahy s římskou říší mezi lety 429 a 442 studují např. Christian Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris: Arts et Métiers Graphiques, 1955, s. 155–172, a Andreas Schwarz, „The Settlement of the Vandals in North Africa,” in *Vandals, Romans and Berbers: New Perspectives on Late Antique North Africa*, ed. A. H. Merrills, Burlington: Ashgate, 2004, s. 49–57.

² Srov. Viktor z Vity, *Historia persecutionis* I,15 (ed. Lancel, s. 103–104). Viktorův portrét Vandalů coby katolických pronásledovatelů analyzuje Tankred Howe, *Vandalen, Barbaren und Arianer bei Victor von Vita*, Frankfurt am Main: Verlag Antike, 2007.

³ Ke Quodvultdeově postavě viz zejména Raúl González Salinero, *Poder y conflicto religioso en el norte de África: Quodvultdeus de Cartago y los vándalos*, Madrid: Signifer Libros, 2002, s. 31–47; Daniel van Slyke, *Quodvultdeus of Carthage: The Apocalyptic Theology of a Roman African in Exile*, Strathfield: St Pauls Publications, 2003, s. 24–30.

⁴ Srov. Quodvultdeus, v Augustinově epistuláři *Ep. 221 a 223* (CSEL 57,442–446. 449–451).

konec vyhověl, s aluzí na žadatelovo jméno učinil, „co chce Bůh“ (*quod vult deus*), a věnoval mu spis dochovaný pod názvem *De haeresibus ad Quodvultdeum*.⁵ Promluvy, které bádání 20. století přisoudilo Quodvultdeovi, dosvědčují, jak velkou pozornost biskup Quodvultdeus věnoval přípravě kandidátů křtu na život v církvi a k upevnění jejich víry tak, aby se nepřidali k heretickým naukám a zůstali v „matce církvi“.⁶

Quodvultdeovy předkřestní katecheze ukazují, jakých prostředků biskup využíval k vytvoření a posílení identity nových věřících. Tyto prostředky představuje a analyzuje tento článek. Po stručném představení podoby katechumenátu, jak probíhal v Africe 5. století, představím způsob, jakým Quodvultdeus pracuje s touhou kandidátů křtu po novém životě a po cíli životní pouti, jímž je věčný život. Poté se zaměřím na způsob, jakým buduje jejich sounáležitost s „matkou“ církvi a jak jejich identitu vymezuje i negativně varováním před soudobými herezemi, které je z cesty spásy mohou z rozličných důvodů svést. Nakonec ukáži, že Quodvultdeovi nezáleželo pouze na intelektuálním pochopení víry, ale že využíval také předkřestních liturgických obřadů k tomu, aby kandidáti mohli změnu svého stavu zakusit a vyjádřit také svátostným způsobem a dojít k hlubšímu pochopení proměny, kterou křtem podstupují.

1. KATECHUMENÁT V AFRICKÉ CÍRKVI

Katechumenát jako období přípravy na křest existoval v organizované podobě v církvi již v 3. století⁷ a byl zřejmě reakcí církve na odpadnutí mnoha křesťanů během pronásledování 2. století. O „bývalých křesťanech“ ostatně hovoří již Plinius Mladší ve svém slavném listu Trajánovi na samém začátku 2. století,⁸ a jednotlivé církevní obce nejspíše již velmi brzy vnímaly potřebu kandidáty křtu lépe připravit.

⁵ Srov. AUGUSTIN, *haer.* praef., 1 (CCL 46,286).

⁶ Bádání ohledně autenticity Quodvultdeových děl shrnují především Desiderius FRANCES, *Die Werke des hl. Quodvultdeus, Bischofs von Karthago gestorben um 453*, München: Verlag der J. J. Lentnerschen Buchhandlung, 1920; René BRAUN, „Introduction,“ in *Opera Quodvultdeo Carthaginensi episcopo tributa*, ed. R. Braun, CCL 60, Turnhout: Brepols, 1976, s. v–cvi; GONZÁLEZ SALINERO, *Poder*, s. 17–31; VAN SLYKE, *Quodvultdeus*, s. 21–63.

⁷ Srov. William HARMLESS, *Augustine and the Catechumenate*, Collegeville: Liturgical Press, 1995, s. 39.

⁸ Srov. PLINIUS MLADŠÍ, *Ep.* X,96 (ed. W. Melmoth, sv. 2, s. 402).

Průběh katechumenátu se mohl v jednotlivých církevních oblastech i dobách lišit, následující řádky stručně načrtávají jeho podobu v Africe 5. století.⁹ Se zájemcem o křesťanství se setkal katecheta, který zvážil, zda je uchazeč (*rudis*) schopný se ve věcech víry poučit.¹⁰ Splňoval-li nezbytné předpoklady, byl přijat do katechumenátu. Formálně tento vstup zahrnoval několik dílčích obřadů: exorcismus, vkládání rukou, označení křížem a tzv. „svátost soli“ (*sacramentum salis*).¹¹ Katechumeni byli již v této první fázi katechumenátu považováni za členy církve, kterým se dostávalo určitých práv nejen v církvi, nýbrž i v civilní oblasti.¹² Než se rozhodli pro křest, mohli někteří v katechumenátu strávit většinu svého života – někteří se katechumeny stali podobně jako Augustin již jako děti, jiní teprve v dospělosti.¹³ Nechyběli tací, kteří odkládali křest až na smrtelné lože.¹⁴ Během tohoto období se měli katechumeni, označovaní též jako *audientes*, posluchači, sžívat s křesťanskou komunitou a postupně přijímat její způsob života a víru.¹⁵ Cílem katechumenátu byla osobní proměna označovaná jako *conversio*, obrácení.¹⁶ Hlavním prostředkem,

⁹ K instituci katechumenátu v Africe 5. století viz především Benedict BUSCH, „De initiatione christiana secundum sanctum Augustinum,“ *Ephemerides Liturgicae* 52 (1938): 358–483; Suzanne POQUE, *Augustin d'Hippone: Sermons pour la Pâque*, SC 116, Paris: Editions du Cerf, 1966; Emilien LAMIRANDE, „Catechumenus,“ in *Augustinus-Lexikon* (=AL) 1, sl. 788–794; HARMLESS, *Catechumenate*; Thomas M. FINN, *Early Christian Baptism and the Catechumenate: Italy, North Africa, and Egypt*, Collegeville: Liturgical Press, 1992, s. 111–171; Vittorino GROSSI, *La catechesi battesimale agli inizi del V secolo: Le fonti agostiniane*, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum, 1993, s. 14–19; Everett FERGUSON, *Baptism in the Early Church: History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*, Grand Rapids: Eerdmans, 2009, s. 776–818; Miloš LICHNER, *Kontextuálny pohľad na sviatosť krstu v sermones svätého Augustína*, Trnava: Dobrá kniha, 2015, s. 33–38.

¹⁰ Úvodní katechezi popisuje Augustin v *Cat. rud.*; viz též Jean-Pierre BELCHE, „Die Bekehrung zum Christentum nach Augustins Büchlein De catechizandis rudibus,“ *Augustiniana* 27 (1977): 26–69; 333–363; 28 (1978): 255–287; 29 (1979): 247–279; FERGUSON, *Baptism*, s. 779.

¹¹ Srov. AUGUSTIN, *Cat. rud.* 26,50 (CCL 46,174); QUODVULTDEUS, *De symbolo* I (=S1) 1,3 (CCL 60,305); HARMLESS, *Catechumenate*, s. 150.

¹² Srov. Emilien LAMIRANDE, „Christianus,“ in AL 1,843; týž, „Catechumenus“, s. 789.

¹³ Srov. AUGUSTIN, *Conf.* I,11,17 (CCL 27,9).

¹⁴ Srov. např. Victor SAXER, *Les rites de l'initiation chrétienne du IIe au IVe siècle: Esquisse historique et signification d'après leurs principaux témoins*, Spoleto: CISAM, 1988, s. 424.

¹⁵ Srov. AUGUSTIN, *De fide et operibus* 6,9 (CSEL 41,44).

¹⁶ Tématu konverze v kontextu katechumenátu se věnuje Thomas M. FINN, *From Death to Rebirth: Ritual and Conversion in Antiquity*, Mahwah: Paulist Press, 1997, s. 137–238.

který měl katechumena postupnými kroky k takové proměně dovést, byla katecheze.¹⁷

V okamžiku, kdy se „posluchač“ rozhodl nechat se pokřtít, „dal své jméno“ (*dare nomen*)¹⁸ na začátku postu biskupovi, a tak vstoupil mezi *competentes*, tedy ty, kteří „společně žádají“ o křest.¹⁹ Během této druhé fáze katechumenátu měli kandidáti křtu denně navštěvovat katechezi konanou v rámci liturgie (*missa catechumenorum*) a přísně zachovávat půst, tedy abstinovat od alkoholických nápojů, masa, manželského styku, lázní a zábav.²⁰ Dva týdny před Velikonocemi, kdy měli být kandidáti pokřtěni, biskup katechumenům během bohoslužby předal a vyložil vyznání víry; toto krédo se *competentes* museli naučit nazpaměť (*traditio symboli*).²¹ Jednotlivé články tohoto vyznání víry tvořily „smlouvu víry“ či „věrnosti“ (*pactum fidei*), kterou kandidáti křtu uzavírali, jak popisuje Augustin.²² Liturgie *traditio symboli* byla spojena s dalšími exorcismy a skrutinii, o nichž bude podrobněji pojednáno dále. Týden před křtem kandidáti veřejně ve shromáždění recitovali vyznání víry (*redditio symboli*); to se mohlo opakovat i po samotném křtu během velikonoční vigilie.²³

Tento stručný přehled průběhu katechumenátu poslouží orientaci v tématech Quodvultdeových předkřestních katechezí.

2. TOUHA PO NOVÉM ŽIVOTĚ

Přípravě na křest věnuje Quodvultdeus značnou pozornost. Ke katechumenům (*audientes*), kteří dali zapsat své jméno ke křtu a kteří jako čerství kandidáti křtu (*competentes*) vstoupili do druhé, intenzivní části katechumenátu, se obrací promluvou dochovanou pod označením *De*

¹⁷ Srov. THOMAS M. FINN, „Introduction,“ in *Quodvultdeus of Carthage: The Creedal Homilies*, ACW 60, Mahwah: Newman Press, 2004, s. 5.

¹⁸ Srov. AUGUSTIN, *Sermo* 132,1 (PL 38,734).

¹⁹ AUGUSTIN, *Sermo* 216,1 (PL 38,1077): *Quid enim aliud sunt competentes, quam „simul petentes“?* V Římě byli *competentes* označováni *electi*, na Východě pak φωτισόμενοι/*illuminati*; srov. GROSSI, *La catechesi battesimale*, s. 16.

²⁰ Srov. AUGUSTIN, *De fide et operibus* 6,8 (CSEL 41,43); QUODVULTDEUS, *S1* 1–2,28 (CCL 60,305–307).

²¹ Srov. AUGUSTIN, *Sermo* 213 = s. *Guelf.* 1,11 (MA 1,449); QUODVULTDEUS, *De symbolo II* (=S2) 1,1 (CCL 60,335).

²² Srov. *Sermo* 212,1 (PL 38,1058).

²³ Srov. LICHNER, *Kontextuálny pohľad*, s. 36; FERGUSON, *Baptism*, s. 789.

cantico novo (= *Cant.*; CCL 60,379–392).²⁴ Hned na začátku promluvy popisuje touhu po novém životě, která kandidáty přivedla k rozhodnutí nechat se pokřtít:

Každý, kdo touží po Kristově křtu, prahne po novém životě. Ať proto opustí starobu, aby mohl dojít novosti. Dříve totiž existovala stará smlouva, stará píseň, starý člověk, ale dnes máme novou smlouvu, novou píseň pro nového člověka!²⁵

Tematiku nové smlouvy, nového člověka a nové písně Quodvultdeus přebírá od Augustina, který si ji v rámci své homiletické praxe velice oblíbil.²⁶ Novost tu popisuje životní stav, který mají kandidáti křtu – *competentes* – společně přijmout a který je tak má také stmelit. Opouštějí „starého člověka“, „Adama utvořeného z prachu země“, tedy tělesného člověka, a přijímají člověka duchovního, „Krista, Boha a člověka poslaného z nebe“.²⁷ Opouštějí „krajinu staroby“ a vydávají se na pouť do „Jeruzaléma, nebeského města náležícího novosti“.²⁸ Zbývající týdny postní doby mají posluchače připravit na tuto plavbu či pouť do skutečné „vlasti“ a Quodvultdeovým cílem je poskytnout posluchačům na cestu vše potřebné.²⁹

Biskup k tomu využívá v antice poměrně běžný *topos* mořeplavby jako obrazu života. Takto chce kandidáty na začátku jejich intenzivní přípravy na křest strhnout ke změně, která bude vyžadovat i změnu jejich mravních postojů a návyků:

Připravme zásoby na cestu, sežeňme loď a nastupme na ni, víru i kříž, ať neschází kotva, naděje na naši spásu. Napněme lana, různé ctnosti, vykasejme plachty lás-

²⁴ Srov. Russel J. DE SIMONE, „The Baptismal and Christological Catechesis of Quodvultdeus,“ *Augustinianum* 25 (1985): 278; SAXER, *Rites*, s. 403. Bližší indicie k dataci *Cant.* nemáme k dispozici; *terminus post quem* představuje začátek Quodvultdeova episkopátu (432/4), *terminus ante quem* jeho deportace do Kampánie (440).

²⁵ *Cant.* 1,1 (CCL 60,381): *Omnis qui baptismum Christi desiderat, vitam novam concupiscit. Transeat ergo a vetustate, ut perveniat ad novitatem. Prius enim fuit testamentum vetus, canticum vetus, homo vetus: nunc autem testamentum novum, canticum novum, propter hominem novum.*

²⁶ Srov. AUGUSTIN, *Io. eu. tr.* 65,1; *En. Ps.* 32,2,1; 38,9; 39,4; 95,2; 118,5; 137,10; 143,16; 149,1; *Sermo* 9,8,16; 33,1,5; 34,1; 163,4,4; 212,1; 255A,2.

²⁷ *Cant.* 1,14 (CCL 60,382): *Transit Adam, homo vetus factus ex limo: venit Christus, Deus homo missus e caelo.*

²⁸ *Cant.* 1,22 (CCL 60,382): *transiit regio vetustatis; succedit Hierusalem civitas caelestis novitatis.*

²⁹ Srov. *Cant.* 2,1 (CCL 60,383).

ky, vzývejme příhodný vítr, slovo Boží, vyčerpějme vodu z podpalubí, svědomí ať se almužnou očistí od hříchů. Ať nic nebrání tomuto našemu kurzu plavby, pracujeme svými rukama, jak to dokážeme. Svými rukama vyčerpává vodu z podpalubí ten, který říkával: „Mé ruce se v noci k němu vzpínaly, a nebyl jsem obelstěn“ (Žl 76,3). Nezanedbávejme své hříchy: jsou drobné, ale je jich mnoho. Jediná pořádná vlna může svým nárazem převrhnout loď a hrozí ztroskotáním. To samé dokáže voda prosakující štěrbinami, když se dostane do podpalubí. Ať se proto vyčerpá voda z podpalubí, ať se nezanedbává milosrdenství, neboť almužna vysvobozuje ze smrti a sama očišťuje hříchy.³⁰

Symbolika lidského života jako lodi či mořeplavby byla bezpochyby srozumitelná všem zúčastněným. Život člověka k mořeplavbě připodobnil již Platón; Cicero takto zobrazuje stát;³¹ židovská literatura k lodi v bouři přirovnává dům Jákobův, tedy Izrael.³² Tuto symboliku analogicky aplikují na církve a na život věřícího velmi záhy i křesťané: nalezneme jej ve 2. století u Justina,³³ ve 3. století u Tertuliána, od 3. století jako znamení naděje a věčnosti ve funerálním kontextu. Quodvultdeus obraz lodi vztahuje podobně jako Cyprián a Ambrož na život věřícího po křtu.³⁴ Putování směřuje k nebeské vlasti: Quodvultdeus se opírá o Augustinovu teologii Krista-cesty stavějící na Ježíšově výroku v Jan 14,6: „Já jsem cesta, pravda a život.“ Biskup téměř doslovně cituje Augustinovy promluvy na svátek Narození Páně, kde se tělo věřícího

³⁰ *Cant.* 2,4–8 (CCL 60,383): Praeparemus sitarciam, apprehendamus et ascendamus navem, fidei simul et cruce, nec desit anchora, spes nostrae salutis; extendamus funes, diversas virtutes, vela caritatis collocemus, invocemus ventum prosperum, verbum Dei; exhauriamus sentinam, a peccatis per eleemosynas mundetur conscientia. Non impediatur huius nostri cursus navigii, operemur manibus ut hoc possimus. Manibus suis sentinam exhauriebat qui dicebat: „Manibus meis coram eo nocte, et non sum deceptus.“ Non negligamus nostra peccata: minuta sunt, sed multa sunt. Fluctus unus validus irruens obruit navem, minaturque naufragium: humor autem per rimas influens et in sentinam veniens, nisi subinde siccetur, hoc idem facit. Ergo exhauriatur sentina, non negligatur misericordia; quia eleemosyna a morte liberat, et ipsa purgat peccata.

³¹ *Srov.* PLATÓN, *Leg.* 803; CICERO, *Pro P. Sestio* 20.

³² *Srov.* L. GAMBRASSI, „Nave,“ in *Temi di iconografia paleocristiana*, ed. F. Bisconti, Città del Vaticano: Pontificio Istituto dell'Archeologia Cristiana, 2000, s. 228.

³³ *Srov.* JUSTIN, *Apol.* I 55,3 (SC 507,274–276).

³⁴ Ironií osudu – anebo snad pronásledovatele – byl Quodvultdeus vsazen po dobytí Kartága společně se svým klérem na rozbitou loď a vyslán na moře. VIKTOR z VITY v již zmiňované *Historia persecutionis* I,15 (ed. Lancel, s. 103–104) přičítá fakt, že se loď nepotopila na širém moři, ale že doplula do neapolského přístavu, Boží prozřetelnosti.

stává „tažným dobyt看“, které nese Krista, jenž je vede bezpečně do nebeského Jeruzaléma.³⁵

Navzdory symbolickému jazyku přitom nabízí konkrétní způsob, jak se zbavovat i malých hříchů a dojít k jejich odpuštění, když nabízí konkrétní příklad milosrdenství vůči druhým v podobě almužny. Touha po novém životě a směřování k nebeskému Jeruzalému utváří identitu kandidátů křtu a pokřtěných, k nimž se Quodvultdeus obrací. Ještě před několika lety by motivace kandidátů křtu mohly být zakaleny vidinou společenského prospěchu souvisejícího s katolickou vírou – jejich touha mohla být světská a nemusela být namířena k nebeské vlasti. S vandalským nebezpečím však katolický křest nebyl v žádném případě zárukou společenského postupu – právě naopak.³⁶ Touha po věčném životě však překračovala okolnosti vezdejšího putování a stávala se nezbytným požadavkem věrnosti víře, kterou měli kandidáti při křtu vyznat.

3. CÍRKEV

Ve druhé části promluvy (*Cant.* 4–9) Quodvultdeus obraz cesty rozvíjí dále. Varuje před třemi kategoriemi lidí: těmi, kdo zůstávají stát na místě (*remanentes*), těmi, kdo se navracejí zpět (*retro redeuntes*) a těmi, kdo chodí mimo cestu (*aberrantes*).³⁷ Ti, kdo zůstávají na místě, označují všechny, kteří sice mohou stát na správné cestě (tj. správné víře), ale stačí jim, jací jsou, již se považují za moudré a nedosahují žádného pokroku.³⁸ Ty, kdo se navracejí zpět (*retro redeuntes*), Quodvultdeus přirovnává k Lotově ženě, která sice byla vysvobozena ze Sodomy, avšak ohlížela se zpět: jsou to podle něj ti, kteří se od střídmeho života navracejí opět ke zvrhlostem.³⁹ Třetí skupinu, *aberrantes*, pak představují heretici, kte-

³⁵ Srov. AUGUSTIN, *Sermo* 184,1; 189,4 (PL 38,995. 1007); QUODVULTDEUS, *Cant.* 3,3–5 (CCL 60,384–385); David VOPŘADA, *Svatý Augustin. Vánoční promluvy*, Praha: Krystal OP, 2015, s. 92–94.

³⁶ Srov. GÓNZALEZ SALINERO, *Poder*, s. 100–106.

³⁷ Srov. *Cant.* 4,1 (CCL 60,385); motiv nalezneme i u AUGUSTINA, *Sermo* 306B = s. *Denis* 18,1 (MA 1,91).

³⁸ Srov. *Cant.* 4,3–4 (CCL 60,385).

³⁹ Srov. *Cant.* 4,9–11 (CCL 60,385). Společně se SAXEREM, *Rites*, s. 404, se na rozdíl od DE SIMONEHO, „The Baptismal Catechesis“, s. 269, nedomnívám, že proměna Lotovy ženy v solný sloup je narážkou na ritus soli při vstupu do katechumenátu dosvědčený u Augustina: promluva byla pronesena v kontextu zápisu mezi *competentes*.

ří opustili cestu, kterou je Kristus.⁴⁰ Těm Quodvultdeus věnuje nejvíce prostoru. Varuje před heretiky, kteří sice tvrdí, že hlásají Krista, ale ve skutečnosti přivádějí posluchače ke lži:

Hlásá-li ti někdo Krista, počkej a uvaž, jakého Krista káže a kde o něm káže. Kristus je totiž pravda a hlásá se prostřednictvím svatých Písem, a to nikoli někde v rohu a potají, ale přímo, veřejně. „Na slunci si“ totiž „postavil svůj stan“, to znamená, svou církev umístil na zjevném místě.⁴¹

Hned zkraje bezprostřední přípravy na křest je tedy kandidátům kladeno na srdce, že Kristus je hlásán jedině v církvi, rozuměj v katolické církvi. Kandidáti mají jít po cestě k nebeské vlasti, tam je ale nemohou dovést manichejci, ariáni, pelagiáni ani další hereze.⁴² Velmi barvitý popis jednotlivých herezí slouží především k představení pravdivé christologie, když vytváří příležitost hovořit o Kristu, pravém Bohu a pravém člověku, tak jak o něm vyučuje katolická církev. Kandidáti nemohou přijít ke křtu s tím, že by podobně jako manichejci měli Krista za pouhého ducha či přelud,⁴³ nebo že by jej jako ariáni považovali pouze za člověka, a nikoli za božstvím rovného Otci.⁴⁴

Motivací pro kandidáty křtu je „vlast“, „město“, jehož „chrámem je Bůh, nádherou Syn a láskou Duch svatý“, a kde „budeme žít, královat a radovat se“.⁴⁵ Eschatologická věčnost je pro Quodvultdea trojičně a christologicky zakotvena: věčný život pro něj znamená „vidět Boha, žít s Bohem, žít z Boha“.⁴⁶ Stejně trojičně a christologicky, avšak zároveň ekleziálně, je založena i identita nových křesťanů. Ke křtu a životu z víry nestačí jakákoli víra a s ní spojená identita, ale jedině víra a křestní identita zakotvená v trojiční nauce a ekleziologii, příslušnosti k jediné, katolické církvi.⁴⁷

⁴⁰ Srov. *Cant.* 4,12–13 (CCL 60,385).

⁴¹ *Cant.* 5,3–4 (CCL 60,386–387): Si quis tibi Christum praedicat, attende et considera qualem praedicet, ubi praedicet. Christus enim veritas est; per Scripturas sanctas praedicatur; non in angulis, non occulte, sed palam, publice. „In sole“ enim „posuit tabernaculum suum“; hoc est, in manifesto collocavit Ecclesiam suam.

⁴² Srov. *Cant.* 6–9 (CCL 60,385–392).

⁴³ Srov. *Cant.* 6,1 (CCL 60,387).

⁴⁴ Srov. *Cant.* 7,1 (CCL 60,388).

⁴⁵ *Cant.* 10,6 (CCL 60,392): Vivemus, regnabimus, laetabimur.

⁴⁶ *Cant.* 10,6 (CCL 60,392): Videre Deum, vivere cum Deo, vivere de Deo.

⁴⁷ I zde Quodvultdeus staví na Augustinově nauce o církvi: srov. např. *Cat. rud.* 27,53; *Ep.* 185,10 (CCL 46,175–176; CSEL 57,9).

Proto bylo cílem katechumenátu a Quodvultdeovy katecheze dát kandidátům křtu silný pocit sounáležitosti s církví. To lze pozorovat velmi silně v promluvě „O poslední středě“ (*De ultima quarta feria* [= UQF]; CCL 60,395–406), která byla pronesena ve středu před Velikonocemi, o nichž měli být katechumeni pokřtěni.⁴⁸ Promluva se otevírá obrazem duchovního pole, jímž je církev a jejíž součástí se již brzy stanou katechumeni připravující se na křest. Quodvultdeus rozvíjí obraz duše katechumena, která se podobá ztvrdlé půdě, zarostlé „trním zel a vášní“,⁴⁹ a kterou Kristus oře svým křížem.⁵⁰

Odpovíš snad, že nejsi trnitá země? ... Hle, poslouchej: jsi orána Kristovým křížem, když jsi znamenána na čele jeho znamením. Jsi zalévána jeho krví, když jsi křtem nořena do jeho smrti. Apoštol praví: „My všichni, kteří jsme byli křtem ponoření v Krista, byli jsme křtem ponoření do jeho smrti“ (Řím 6,3).⁵¹

„Orba křížem“ označuje období katechumenátu, který – jak jsem již uvedl – se v Africe otevíral obřadem označení kříže. Tento ritus Augustin vysvětluje věřícím v tom smyslu, že kříž jim byl „vyryt“ na čelo na znamení toho, že nyní náležejí Kristu.⁵² Quodvultdeus v promluvě konstatuje, že tato orba je nyní, jen několik dní před křtem, u konce. Ve zbytku promluvy se dostává kandidátům křtu poučení o smyslu křtu, při němž budou zavlaženi Kristovou krví. Jedná se tedy v podstatě o mystagogickou katechezi, kde se mj. dostane kandidátům poučení o tom, jakou moc má Kristova smrt na kříži, z jejichž plodů mohou čerpat ve křtu a později denně v eucharistii.

⁴⁸ Antonio V. NAZZARO, „La produzione omiletica del vescovo di Cartagine Quodvultdeus,“ in *Le forme e i luoghi della predicazione: Atti del Seminario internazionale di studi (Macerata 21–23 novembre 2006)*, ed. Gianluca Frenguelli – Claudio Micaelli, Macerata: eum, 2009, s. 51, promluvu datuje do roku 439, avšak nevidím důvod, proč by bylo nutné datovat UQF do roku dobytí Kartága; závěrečná výzva k modlitbám za mír, osvobození země a konec Božího hněvu v UQF 7,6 (CCL 60,406) umožňuje datovat promluvu do doby, kdy Afrika byla alespoň zčásti okupována Vandaly, tedy mezi lety 435 a 440.

⁴⁹ Srov. UQF 1,6 (CCL 60,395).

⁵⁰ Srov. UQF 2,10–12 (CCL 60,397).

⁵¹ UQF 2,10–12 (CCL 60,397): An respondebis non te esse terram spinosam? ... Ecce agnosce, Christi cruce exararis, quando eius signo in fronte signaris; eius sanguine rigaris, quando in morte ipsius baptizaris. „Quotquot“ enim, ait Apostolus, „in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus.“

⁵² Srov. Augustin, *Sermo* 32,13; 97A = s. *Casin.* 2,214,3; 301A = s. *Denis* 17,8; *Io. eu. tr.* 3,2 (CCL 41,305; MA 1,417. 89; 36,12).

Mystagogie uvádí věřícího do hloubky slavených svátostí – neznamená prostý popis toho, co se dělo nebo bude dít, nýbrž přivádí k samotnému jádru události, na níž svátost stojí a z níž bere svou účinnost. Kandidáti nemají být obmyti jen tak ledajakou vodou, ale Kristovou krví, která posvětil křestní pramen.⁵³ Quodvultdeus vrší verše z Písně písní a ze žalmů, aby popsal křest jako duchovní sňatek Krista s duší, a to především proto, aby v posluchačích vzbudil úžas nad tím, že Kristus má moc očistit duši člověka od hříchů a dát mu novou, královskou důstojnost.⁵⁴ Posluchač má objevit krásu vzkříšeného Krista a následovat jej:

Hledej a řekni svému Ženichovi: „Kde paseš, kde odpočíváš o polednách, abych se nestala jakoby skrytou mezi stády tvých druhů“ (Pís 1, 6). Já, kterou sis tak zamíloval, kvůli níž jsi prolil krev, jejíž stan jsi rozbil na slunci, „abych se nestala jakoby skrytou mezi stády tvých druhů“.⁵⁵

Quodvultdeus představuje africkou církev, přebývající „o polednách“, tedy na jihu Středozemního moře, jako rozdělenou v důsledku vlivu heretických skupin a jejich nauk – to byla realita života křesťanů v Kartágu po celé 4. a 5. století. Proto je si vědom, v jak náročné situaci se čerstvě pokřtění vzhledem k novému nebezpečí představovanému ariánskými vládci Afriky ocitnou, a proto hovoří o posile v jejich životě, kterou mají hledat v eucharistii. Ta se v Kartágu slavila denně, a denně také mají věřící posilu u eucharistického stolu hledat:

Ty pak, křesťanská duše, která máš vystoupit z nejsvětějšího pramene, celá politá rudí a nádherou, velmi krásná a běloskvoucí, uchovej svou krásu! Poznej, co jsi a co budeš, hled' si toho, abys nechyběla u stolu svého Ženicha! Abys mohla zůstat krásná, budeš jíst denně jeho tělo, abys mohla mít věčný život, budeš pít jeho krev. Proto dbej na to, abys nechyběla u toho stolu. ... Stůl tvého Ženicha skýtá celý chléb a svatý kalich. Tento Chléb, byť rozlomený a rozdrobený, jsme viděli při utrpení, a přesto zůstal celý v oné své nerozdílné jednotě s Otcem.⁵⁶

⁵³ Srov. UQF 5,1–2 (CCL 60,400).

⁵⁴ Srov. UQF 5,2–10 (CCL 60,400–401).

⁵⁵ UQF 5,25–26 (CCL 60,402): Require, et dic sponso tuo: „Ubi pascis, ubi cubas in meridie? Ne forte fiam sicut operta super greges sodalium tuorum.“ Quam sic dilexisti, pro qua sanguinem fudisti, cuius tabernaculum in sole posuisti „non fiam sicut operta super greges sodalium tuorum“.

⁵⁶ UQF 6,6–7. 9 (CCL 60,403–404): Tu autem, anima christiana, quae ascensura es ex sacratissimo fonte, rubore atque decore perfusa omnis, speciosa nimis et candida, serva decorem tuum; agnosce quid fueris et quid eris, vide ne deseras mensam sponsi tui. Ut pulchra perman eas, carnes eius quotidie manducabis; ut vitam aeternam habeas, san-

Úryvek poukazuje na moc Kristovy krve při křtu, avšak zároveň také na moc eucharistie uchovávat důstojnost, kterou věřící křtem získají, neporušenou. Quodvultdeus opět hledí na eucharistii optikou Kristovy smrti na kříži, ale v opozici vůči ariánům neopomíná upozornit na nerozdělenost Kristovy osoby, která je ve věčnosti jedno s Otcem. Kristova jednota s Otcem a rovnost Otcí, vyznávaná nicejskou vírou katolických křesťanů, je tak základem, proč lze tvrdit, že denní přijímání eucharistie má tu moc, jakou biskup tvrdí. Quodvultdeus zde v žádném případě nepropaguje magické vnímání svátosti, ale nabízí velmi sugestivní pohled na moc Kristovy výkupné oběti a jeho božství, na němž má křesťan slavením eucharistie a přístupováním k „Ženichovu stolu“ podíl. V návaznosti na Jan 6,62–69 pak Quodvultdeus spatřuje v eucharistii klíč k tomu, aby křesťan mohl zůstat s Kristem uvnitř snoubenky církve. Identifikace věřících s Kristem, církví a její naukou se má proto i po křtu nadále utvářet účastí na eucharistii. Naopak, kdo Kristovo slovo tak, jak jej předává církev, nepřijímá, je pro něj heretik.⁵⁷ Před těmi Quodvultdeus své posluchače, kteří mají přijmout křest, varuje, aby neztratili dobra spojená s přijetím křtu:

Slyšeli jste, co je Kristus a co církev. Souhlasili jste s tím a zvoláním to stvrdili. ... A nyní, co máte přijmout, nebo co budete – dosud ve vašich uších zní hlahol našeho hlasu. Napomínáme vás jako bratři, zapíráme jako otcové, povzbuzujeme vás jako syny. Neztraťte toliké dobro! Láska Kristova ve vašich srdcích ať nechladne, láska k této matce [tj. církvi] ať se nestává necitlivou – ona vás rodí, ona se velice stará o spásu vaší duše, ona směřuje vaši naději, ona vám denně přináší svobodu, když se navracíte do mateřského lůna, ona pro vás připravuje duchovní pokrm, ona vás touží dovést k věčné sytosti.⁵⁸

guinem eius potabis: vide ne deseras hanc mensam. ... Mensa sponsi tui panem habet integrum, et calicem sanctum: quem panem etsi confracrum comminutumque vidimus in passione, integer tamen mansit in illa sua cum Patre individua unitate.

⁵⁷ Srov. UQF 6,10–14 (CCL 60,404).

⁵⁸ UDF 7,2–4 (CCL 60,405–406): Quid Christus sit et quid Ecclesia audistis, approbastis, clamastis; ... Nunc etiam quid accepturi estis, vel quid eritis, adhuc in auribus nostris insonat strepitus nostrae vocis: admonemus vos ut fratres, obsecramus ut patres, hortamur ut filios. Nolite perdere tantum bonum. Amor Christi in cordibus vestris non refrigescat; amor matris huius circa vos non torpescat; quae vos parturit, quae curam magnam pro salute vestrae animae gerit, quae spem vestram dirigit, quae cotidie redentes materno sinu excipit, quae vobis spirituales cibos praeparat, quae ad aeternam saturitatem perducere desiderat.

Označení „matka církev“ Quodvultdeus opět přebírá z africké teologie – nalezneme je již u Tertulliána a Cypriána.⁵⁹ Hlavním Quodvultdeovým pramenem je však nepochybně Augustin,⁶⁰ který dokonce pohlíží na katechumenát jako na dobu, kdy se katechumeni nacházejí v lůně matky církve, aby se ve křtu stali jejími dětmi.⁶¹ U samotného Quodvultdea spojení nalezneme na vícero místech, a to téměř výhradně v kontextu předkřestní katecheze.⁶² Nalezneme u něj i obraz katechumenů, kteří jsou na začátku katechumenátu označeni křížem, a takto počati v lůně matky církve, aby se mohli při křtu znovu narodit.⁶³ Podobně hovoří i o jejich vzdělávání v průběhu katechumenátu, kdy tyto „věrné výhonky“ „svatá matka katolická církev“⁶⁴ živí svými prsy, aby mohli přejít k pevnější stravě – takto Quodvultdeus opět naráží na eucharistickou „výživu“, která čeká posluchače po křtu, když je vybízí, aby zůstali v církvi.⁶⁵

Tak jako člověka zavazují na prvním místě přirozená pouta k vlastním rodičům a rodině, tak se katechumenům dostává duchovního dětství, příslušnosti k rodině a vztahu k těm, které věřícího duchovně zrodili. Víra nemá ve staroafrické teologické tradici původ pouze u Boha Otce, nýbrž i u církve-matky, jak dokládá Cypriánův výrok: „Ten, kdo nemá církev za matku, nemůže mít za otce Boha.“⁶⁶ Tento vztah k církvi, který nemá být narušen ani v době pronásledování, chce Quodvultdeus kandidátům křtu předat. Aby zůstal pevný, i po křtu je nutné jej posilovat, Quodvultdeus přitom vybízí k účasti na eucharistii, kterou tělo

⁵⁹ Srov. TERTULLIÁN, *Ad Mart.* 1; *Mon.* 7 (CCL 1,3; 2,1237–1239); CYPRIÁN, *Laps.* 2; *Ep.* 10,1,1 (CSEL 3/1,238; 3/2,490).

⁶⁰ Srov. např. *Ep.* 48,2; 98,5; 185,11; 243,4. 8 (CSEL 34/2,138. 526; 57,44. 571. 574); *Sermo* 72A = s. *Denis* 25,8; *Sermo* 142 = s. *Dolbeau* 7,4 (MA 1,163; ed. *Dolbeau*, s. 303).

⁶¹ Srov. *Sermo* 260C = s. *Mai* 94,1; podobně *Sermo* 301A = s. *Denis* 17,8 a *Io. eu. tr.* 11,4 (MA 1,333–334. 88–89; CCL 36,112) považuje katechumeny za součást církve.

⁶² Srov. QUODVULTDEUS, *S1* 2,2; 12,16; *De symbolo* III (= S3) 1,1; *De cataclysmo* (= Cat.) 4,10; *De accedentibus ad gratiam* I (= A1) 8,13; *De accedentibus ad gratiam* II (= A2) 1,3 (CCL 60,307. 333. 349. 413. 447. 459); výjimkou je *Liber promissionum et praedictorum dei* (= L) II 17,31 (CCL 60,101).

⁶³ Srov. *S1* 1,3 (CCL 60,305).

⁶⁴ *Cant.* 10,1 (CCL 60,392): Vos autem, fidelia germina sanctae matris Ecclesiae catholicae...

⁶⁵ Srov. *S1* 13,11 (CCL 60,334).

⁶⁶ CYPRIÁN, *unit. eccl.* 6 (CSEL 3/1,214): Habere iam non potest deum patrem qui ecclesiam non habet matrem.

Kristovo, jímž je církev, denně slaví. Křestní identita Quodvultdeova věřícího je eucharistická.

4. HEREZE

Z výše řečeného lze nahlédnout, že Quodvultdeus vnímal přítomnost heretických skupin, ohrožujících víru jemu svěřených věřících, velmi těžce. Pokud ve svých katechezích napomáhá utvářet pozitivní vztah k církvi jako matce, vymezuje ekleziální identitu kandidátů křtu také negativně. Mnohokrát varuje před herezemi, jak to např. nalezneme v samotném závěru promluvy *Cant.*:

Vy pak, věrné výhonky svaté matky katolické církve, rozšířené po celém světě, utíkejte před všemi herezemi! Pokud vám někdo bude hlásat něco jiného, budiž exkomunikován!⁶⁷

Z privilegované náboženské skupiny v období římské vlády se s příchodem Vandalů vyznávajících ariánskou víru stala katolická církev skupinou nechtěnou a pronásledovanou. Důvody pro toto pronásledování nemusely být pouze náboženské.⁶⁸ Je pochopitelné, že „být katolickým křesťanem“ znamenalo také vyznání jisté loajality vůči římským autoritám a kultuře, které novým vládcům Afriky nemusely být po chuti. Církev nežije v této době v Africe v bavlence, ale uprostřed dalších pronásledovatelů a heretiků. Quodvultdeus zobrazuje církev v Africe jako pronásledovanou, vysmívanou a zároveň „neznámou“. Stejně jako Augustin aplikuje slova Písně písní 1,7 (6) o snoubence „odpočívající o polednách“ právě na církev žijící v Africe uprostřed heretiků.⁶⁹

⁶⁷ *Cant.* 10,1 (CCL 60,392): Vos autem, fidelia germina sanctae matris Ecclesiae catholicae per universum mundum diffusae, fugite omnes haereses. Si quis aliud evangelizaverit vobis, anathema sit.

⁶⁸ Srov. Courtois, *Vandales*, s. 286.

⁶⁹ Srov. Augustin, *Ep.* 93,8 (CSEL 34/2,469–470); *Sermo* 147A = s. Denis 12,3 (MA 1,52). V *Sermo* 46,36–37 Augustin připouští tuto interpretaci jako možnou, byť by se mohlo jednat i o Egypt; zároveň situuje tuto interpretaci po Alarichově vyplnění Říma roku 410, kdy množství římských a italských křesťanů utíkalo před barbarským nebezpečím do Afriky.

Hle, zatímco tě hledám, kde paseš, kde odpočíváš o polednách – poledne je Afrika, která je tam, kde slunce zapadá... Zatímco tě hledám o polednách, tedy v Africe, hle – nejhorší stoupenci heretiků, podvod manichejců, ničemnost pelagiánů, pyšné shromáždění ariánů mě urážejí, jako bych byla skrytá, to jest jakoby neznámá, a říkají mi: „Koho hledáš? Hledáš Krista? Hle, je tady, je tam!“ Tys mi ale připomněl: „Řeknou-li: vám: ‚Hle, tady je!‘, ‚hle, tam!‘ Neodcházejte za nimi!“ Když jsem tě poznala jako toho, který je všude celý a že nebráníš jednotlivé strany, ale miluješ jednotu, stala jsem se jím neznámou a jakoby skrytou a oni se mi vysmívají, protože tě neznají.⁷⁰

Kartáginský biskup navazuje na Ambrožův výklad tohoto verše, v němž „poledne“ představuje církev žijící ve světle pravdy, a přenáší jej na situaci církve na začátku vandalské vlády, když církev již nepožívá ochrany ze strany císařské moci, ale sama se ocitá v nezáviděníhodné pozici, kdy ji ohrožuje ariánský vladař a kdy vedle ní existují další „náboženské možnosti“ v podobě dalších menších herezí.⁷¹ Toto vymezení vůči herezi a heretikům ale tvoří součást Quodvultdeovy předkřestních katechezí. Účel ostré protiheretické polemiky nebyl primárně konfrontační, neboť nemiřil proti příslušníkům náboženských skupin, kteří biskupovým katechezím nenaslouchali. Primární účel tohoto negativního vymezení církve proti heretikům bylo posílit identitu nových členů církve a pomoci jim obstát v situaci, kdy ze společenského, ekonomického a případně též kariérního hlediska bylo krajně nevýhodné být a zůstat katolickým křesťanem.

Quodvultdeus se v rámci předkřestní katecheze obrací na heretiky, zvláště ariány, pomocí velmi expresivních a negativních označení – neváhá je nazvat „šílenci“,⁷² „nevzdělanci“,⁷³ „hlupáky“, „bezbožníky“⁷⁴ či

⁷⁰ UQF 6,1–3 (CCL 60,403): Ecce dum te quaero ubi pascas, ubi cubes in meridie, – meridies Africa est, quae in solis occasu est, et tamen quia ab ortu solis usque ad occasum laudatur nomen tuum, et sunt qui te praedicant non caste, quaerentes quae sua sunt, non quae tua sunt –, dum te quaero in meridie, id est in Africa, ecce greges sodalium tuorum, scholae pessimae haereticorum, fraus Manichaeorum, nequitia Pelagianorum, superba congregatio Arrianorum, insultant velut opertae, id est velut incognitae, et dicunt mihi: Quem quaeris? Christum quaeris? Ecce hic est, ecce illic est. Tu autem quia me admonuisti dicens: „Si autem dixerint, Ecce hic est, ecce illic est, ne abieris post eos“, cum te noverim ubique totum esse, non partes defendere, sed unitatem diligere, facta sum illis incognita et velut operta: et derident me, quia nesciunt te.

⁷¹ Quodvultdeovou exegezi Písně písní se podrobněji zabývá David VOPŘADA, „Křestní a ekleziologická interpretace Velepísně u Quodvultdea z Kartága,“ *pro manuscripto*.

⁷² *Contra Iudaeos, Paganos, et Arrianos* (= CIPA) 5,6 (CCL 60,234): insane haeretice.

⁷³ Srov. A1 13,1 (CCL 60,451).

⁷⁴ S1 9,9 (CCL 60,327): impii sunt.

„rouhači“. ⁷⁵ Pomocí těchto označení však varuje především své posluchače, že pokud by se někdy rozloučili s katolickou vírou a církví, sami by se stali šílenci, nevzdělanci, hlupáky, bezbožníky a rouhači. Totéž platí i pro taková zvolání, když se neváhá obrátit k heretikům pomocí apostrofy: „Zlý vlku, podlý hade! Bídny služebníku!“ ⁷⁶ Připomíná, že excesy heretiků jsou stále větší a obviňuje je z toho, že pravé křesťany podvádějí za pomoci lichotek. ⁷⁷ Přirovnává je k „psům běsnícím“ proti Pánovi, když si nejsou vědomi božských skutečností a urážejí Kristovu pokoru tím, že pozvedají své krky a vyplazují své jazyky. Posluchač se tak sotva chtěl stát jedním z těch, které biskup takto pranýřoval, a zároveň byl varován před svody nových vládců Kartága, kteří byli schopni slíbit kvůli změně víry kandidáta křtu a později pokřtěného věřícího v zásadě cokoli. Kdo by se chtěl přidat k „závažným omylům, které oddělují od katolické nauky“, ⁷⁸ když se navíc jedná o cosi „zvráceného“, ⁷⁹ o „prohnané lsti vlků“ ⁸⁰ či „šílenou zatvrzelost“? ⁸¹

Ten, kdo by nové křesťany sváděl na cestu hereze, by se podobal Jidášovi prodávajícímu Krista židům a Quodvultdeus se proto k ariánům obrací slovy: „Heretiku, ty děláš ještě horší věci než ten Žid!“ ⁸² Figurativní jazyk nejspíše dosahuje svého vrcholu ve chvíli, kdy kazatel v rámci jedné z katechezí na vyznání víry implicity přirovnává vandalského vladaře ke králi Herodovi, zabíjejícímu nevinné děti, totiž věrné katolické křesťany. ⁸³ Dokonce neváhá heretické vladaře přirovnat ke Kristovu protivníku, ďáblu. ⁸⁴ To mimochodem činí v jediném úryvku, který bylo možné nalézt v modlitbě se čtením Denní modlitby církve na svátek betlémských dětí 28. prosince ⁸⁵ – z vytrženého úryvku ovšem lze jen těžko vytušit původní význam, neboť tato slova byla pronesena ve velmi vy-

⁷⁵ CIPA 19,2 (CCL 60,254): Arriani blasphemantes.

⁷⁶ S1 13,6 (CCL 60,334): O lupe male! o serpens inique! o serve nequissime!

⁷⁷ Srov. CIPA 19,7 (CCL 60,255).

⁷⁸ S3 9,9 (CCL 60,361): malus error a catholica doctrina separans.

⁷⁹ S1 4,18. 32 (CCL 60,314. 316): perversam vestram doctrinam; perversis quae sunt in vobis; srov. S2 2,5; A1 14,5 (CCL 60,336. 453).

⁸⁰ S3 9,10 (CCL 60,361): insidias luporum.

⁸¹ CIPA 5,5 (CCL 60,234): insana contumacia.

⁸² S1 13,9 (CCL 60,334): Peiora, haeretice, facis quam quae fecit Iudaeus.

⁸³ Srov. *De symbolo II* (= S2) 4,11; S3 4,16 (CCL 60,355).

⁸⁴ Srov. např. S3 5,3–12 (CCL 60,356–357).

⁸⁵ Srov. *Liturgia horarum iuxta ritum Romanum*, [Romae]: Typis polyglottis Vaticanis, 1975, sv. 1, s. 977–978.

ostřené politickém a náboženském kontextu a filipika není namířena proti biblické postavě, ale přímo proti králi Geiserichovi.

Quodvultdeova vypjatá protiheretická rétorika tedy v kontextu křestní katecheze nemá primárně polemický, nýbrž formativní smysl, když stmeluje budoucí pokřtěné s katolickou církví, pomáhá jim identifikovat se s její naukou a vymezit se vůči ostatním náboženským skupinám.

5. LITURGICKÝ OBŘAD A JEHO VÝKLAD

Čtvrtým, a nikoli okrajovým prvkem budujícím identitu kandidátů křtu a později pokřtěných, byl liturgický obřad, který v rámci přípravy na křest probíhal. Nejvýraznější dojem zřejmě zanechávaly tři rity slavené dva týdny před Velikonocemi – skrutinia, odřeknutí se ďábla a předání kréda⁸⁶ – které Quodvultdeus popisuje a komentuje v promluvách *De accedentibus ad gratiam I–II* a *De symbolo I–III* (A1–2; S1–3).⁸⁷ Quodvultdeus tyto obřady označuje podobně jako Augustin za svátosti, které Kristus, pokorný učitel i lékař, podává jako lék. Quodvultdeus se přitom opírá o patristickou nauku o Kristu lékaři⁸⁸ a o Augustinovo pojetí, v němž je Kristus lékařem i samotným lékem.⁸⁹

Nejprve byli žadatelé křtu představeni shromáždění. Na znamení svého stavu zotročení ďáblem stáli bosi na žínici, oblečení do žíněné tuniky a se skloněnou hlavou.⁹⁰ Jejich těla byla prohlédnuta, neboť fyzické symptomy, např. malomocenství či symptomy pohlavních chorob, byly považovány za možný projev ďábelské posedlosti. Exorcista nad nimi svolával Kristovu moc a s pomocí biblických veršů vyhrožoval ďáblu

⁸⁶ Obecněji pro Afriku viz HARMLESS, *Augustine and the Catechumenate*, s. 260–284, specificky u Quodvultdea viz THOMAS M. FINN, „Quodvultdeus: The Preacher and the Audience. The Homilies on the Creed,” *Studia patristica* 31 (1997): 46–48; též, „Introduction,” s. 6–8.

⁸⁷ Všechny tyto promluvy lze datovat mezi lety 432/4 až 440.

⁸⁸ Srov. RUDOLPH ARBESMANN, „Christ the Medicus Humilis in Saint Augustin,” in *Augustinus Magister* 2, Paris: Études Augustiniennes, 1954, s. 623–629; obecněji pak DAVID VOPŘADA, „Svátosti – Kristův lék u církevních otců,” in *MKR Communio* 18, č. 2 (2014): 74–76.

⁸⁹ Srov. AUGUSTIN, *Sermo* 374 auct = s. Dolbeau 23,23; VOPŘADA, *Svatý Augustin: Vánoční promluvy*, s. 83–86.

⁹⁰ Srov. HARMLESS, *Catechumenate*, s. 263.

přítomnému v kandidátovi. Celý exorcismus vrcholil tzv. *exsufflatio*, kdy exorcista postupně každého z kandidátů popadl a začal mu syčet do tváře s úmyslem ďábla urazit, zastrašit a z kandidáta vyhnat.⁹¹ Poté, co byl ďábel – „otrokář“ a „uzurpátor“⁹² – zahánán na útěk, *competentes* byli schopni se jej odříci, a společně s ním i všech projevů jeho pýchy a služby. Takto zbaveni otrockého jha se mohli svobodně rozhodnout, zda přijmou nového Pána, totiž pokorného Krista.⁹³

K tomuto kroku měl kandidátům pomoci „protijed“ proti „ďáblovu uštknutí“, jak Quodvultdeus označuje slova „nebeského Otce“ zaznívající během těchto obřadů.⁹⁴ Těmito slovy se nejspíše myslí určitý biblický text, jehož znění neznáme a který nejspíše biskup během obřadů rozvinul tak, aby povzbudil *competentes* k rozhodnému: *Renuntio!* – „Odříkám se!“ Důvod, proč se každý z kandidátů odříkal v 1. osobě singuláru, pak netkví v tom, že by se jednalo pouze o osobní rozhodnutí, nýbrž stojí na víře, že kandidáti již jsou přivtěleni k církvi a společně utvářejí jedinou osobu, stávají se jediným hlasem. V této nauce, mající původ u Augustina, lze spatřovat pravý důvod toho, proč Quodvultdeus klade tak silný důraz na setrvání pokřtěných v lůně katolické církve, na tak ostrém antagonismu vůči rozličným herezím a projevům modloslužby:

Viděli jste, jak vás tento učitel ... nechal stát zrána před svou tváří, a slyšeli jste a řekli, komu je třeba se odříci a komu věřit. Současně jste totiž jediným srdcem a jediným hlasem tazatelí odpověděli: ‚Zříkám se!‘ Je třeba ukázat vaši lásce, proč, ačkoli své jméno nechalo zapsat mnoho z vás, vás nenaučili odpovědět: ‚Zříkáme se!‘, nýbrž ‚Zříkám se!‘ – již jako jediná osoba utvořená z mnoha, z nichž se skládá svatá církev v jednotě Ducha a spojená poutem pokoje ve společenství lásky. Neboť pokoj a láska tohoto Učitele, jak se čte ve Skutcích apoštolů, učinila ze všech při onom prvním povolání těch, kdo k němu přicházeli, jediné srdce a jedinou duši. Jak jsem řekl, toto sjednocené množství ukazuje církev, která jediným srdcem a jedinými ústy vyznává, že se zříká ďábla a věří všemohoucímu Bohu. Má-li proto toto celé svaté shromáždění jedno srdce a jedinou duši od Boha a k Bohu, společně řekněme jediným hlasem: ‚Zříkám se!‘⁹⁵

⁹¹ FINN, „Introduction,“ s. 7, vykládá význam tohoto ritu jako urážku *laesae maiestatis*.

⁹² Srov. S2 2,1; S3 1,9 (CCL 60,335–350). Označení *invasor* pro ďábla navíc Quodvultdeus přímo spojuje s uzurpátory Afriky, totiž Vandaly, kterým připisuje toto ďáblovu epiteton; srov. *De tempore barbarico* I 8,13 (CCL 60,436).

⁹³ Srov. A1 2,2 (CCL 60,442).

⁹⁴ Srov. A1 2,1. 3 (CCL 60,441–442).

⁹⁵ A1 2,3 – 3,1 (CCL 60,442): Vidistis quemadmodum vobis hic magister ... feceritque vos mane ad stare in conspectu suo, audire et dicere cui renuntiandum sit, et cui credendum. Simul enim uno corde et una voce tradenti respondistis: renuntio. Demonstran-

Kandidáti křtu se tedy neidentifikují pouze s církví jako institucí, ale stávají se jediným tělem. Celý úryvek dokumentuje, nakolik Quodvultdeovo myšlení a vyjadřování pronikla Augustinova ekleziologie. Již u Ambrože lze hovořit o tom, že duše má snubní vztah ke Kristu v rámci snubního vztahu Krista a církve – a když milánský biskup hovoří o duši, je to duše „církevní“, *anima ecclesiastica*.⁹⁶ Augustin jde ještě dál: velice často se vrací k popisu prvotní křesťanské komunity v Jeruzalémě, která byla „jedno srdce a jedna duše“ (Sk 4,32), aby zde hledal jak ideál mnišského života,⁹⁷ tak jednotu srdcí uskutečňovanou v lásce, kterou dává Duch svatý a která je obrazem lásky mezi osobami Trojice.⁹⁸ Zvolání „Vzhůru srdce! – Máme je u Pána!“, uvádějící ústřední část eucharistické bohoslužby, krom toho v Africe zaznívalo podle všeho nejčastěji opět v singuláru: *Sursum cor! – Habemus ad Dominum*.⁹⁹ Slavící společenství, církev, je jediné srdce, které obrací své srdce k Pánu, aby teprve na konci časů nalezla pokoj v „budoucí obci“, kdy bude mít „jednu duši a jedno srdce k Bohu“.¹⁰⁰ Stejnou logiku pak využívá i Quodvultdeus, když vykládá význam slov „zříkám se“ pronesených kandidáty křtu a celým společenstvím církve.

Toto bytostné odřeknutí se ďáblu, přítomnému mj. v mnoha institucích veřejného života, divadle, veřejných hrách v cirku, a přilnutí ke Kristu pokornému – a to i zcela konkrétně za pomoci pokoření, jež kandidáti při skrutiniích podstoupili – tvořilo základ křesťanské identity Quodvultdeových posluchačů. Katecheze a přijetí „svátostí“ skrutinií, odříkání se ďábla a předání kréda – symbolu smlouvy víry a věrnos-

dum est caritate vestrae quare cum multi sitis, qui nomina vestra conscribenda dedistis, non doceamini dicere renuntiamus, sed renuntio; tamquam ex multis una iam effecta persona, ex qua continetur sancta ecclesia in unitate spiritus et vinculo pacis conligata consortio caritatis. Pax enim et caritas huius magistri, sicut in actibus apostolorum legitur, omnibus in ipsa prima vocatione ad se venientibus fecerat cor unum et animam unam. Haec unita multitudo sanctam, ut dixi, demonstrat ecclesiam, quae uno corde et uno ore renuntiare se profitetur diabolo, ed credit omnipotenti Deo. Si ergo haec omnis sancta congregatio unum cor et unicam animam habet a Deo et in Deum, simul omnes una voce dicamus: renuntio.

⁹⁶ Srov. Giorgio MASCHIO, *La figura di Cristo nel Commento al Salmo 118 di Ambrogio di Milano*, Roma: Institutum Patristicum Augustinianum, 2003, s. 195–196.

⁹⁷ Srov. POSSIDIUS, *Vita Augustini* 5,1 (ed. Bastiaensen, s. 60); AUGUSTIN, *Praeceptum* 1,2 (ed. Lawless, s. 80).

⁹⁸ Srov. M.-F. BERROUARD, „Revenez à votre cœur,“ BA 72 (1977): 733–735.

⁹⁹ Srov. Michele PELLEGRINO, „Sursum cor' nelle opere di sant' Agostino,“ in *Revue d'Études Augustiniennes et Patristiques* 50, č. 1 (2004): 147–174.

¹⁰⁰ Srov. AUGUSTIN, *De bono coniug.* 18,21 (CSEL 41,214).

ti, kterou kandidát uzavřel s Kristem¹⁰¹ – pak mělo za cíl upevnit víru posluchačů a umožnit jim ve víře a v sounáležitosti s církví vytrvat, a to i díky duchovnímu zápasu, který je po křtu čekal – i vzhledem k pokušení, které s sebou přinášelo ariánství prosazované Vandaly.

ZÁVĚR

Quodvultdeova předkřestní katecheze staví na upevňování identity kandidátů křtu tak, aby zůstali věrnými „dětmi svaté matky církve“ i v budoucí nepříznivé situaci, kterou bylo možné předvídat. Biskupova snaha nepodceňovat katechezi zůstává inspirativní v každé době, kdy nemusí nutně hrozit pronásledování církve podobné onomu vandal-skému v 5. století, ale kdy i tak mohou nebezpečí představovat různé alternativní nabídky duchovní cesty, ať v rámci křesťanství, nebo mimo ně. Quodvultdeus bere za základ společnou touhu kandidátů křtu po novém životě a příslušnost k církvi, k níž pokřtění nejen patří, ale jsou jejími „dětmi“, ba dokonce jejím hlasem a Kristovým tělem, jímž se při eucharistii živí a jímž se jejím prostřednictvím také stávají. Zároveň si je vědom, že v konkrétní historické situaci musí podpořit identifikaci s Kristem a církví i negativně, když varuje před herezemi a dalšími náboženskými skupinami, které kandidáty mohou o cíl společné touhy, Krista a věčný život, připravit. Zvláště konkrétně to pak kandidáti mohli zakusit i při obřadech skrutinií, odříkání se ďábla a předání kréda, které je uschopnily ke změně „tábora“ – již nepatřili ďáblu, jeho pompám a světu, ale Kristu pokornému, kterého v křestním symbolu vyznávali.

Popsali jsme způsob, cíl i zaujetí, které Quodvultdeus přípravě kandidátů křtu věnoval. Ale lze se také ptát: byla tato jeho mise úspěšná? Zakořenila v kartáginských křesťanech nějakým způsobem křesťanská, katolická identita, kterou se jim snažil předat? Když Geiserich po Quodvultdeově smrti v rámci diplomatických vyjednávání souhlasil s tím, aby město Kartágo dostalo katolického biskupa, tento nový biskup Deogratias podle všeho katolické křesťany ve městě našel.¹⁰² Stejně tak navzdory Hunerichově pronásledování v 80. letech 5. století v Kartágu zůstali

¹⁰¹ Srov. AUGUSTIN, *Sermo* 212,1 (PL 38,1058).

¹⁰² VIKTOR Z VITY, *Hist.* I,24–27 (ed. Lancel, s. 106–109) popisuje biskupovu péči o uprchlíky z Geiserichem vyplněného Říma (455) a o ty, které Vandalové pronásledovali – to si lze stěží představit bez pomoci dalších osob loajálních katolickému biskupovi.

nějací katoličtí křesťané v době, kdy Afriku ve 30. letech 6. století dobyl Justinián a katolické církvi se opět dostalo privilegovaného postavení.¹⁰³ Jednotlivé osudy Quodvultdeových posluchačů však neznáme a úspěch jeho katechetického působení nejspíše bude možné posoudit – jak tomu bývá u jakéhokoli podobného snažení v každé době – až z eschatologické perspektivy.

Prebaptismal Catecheses of Quodvultdeus and the Formation of the Christian Identity

Keywords: Quodvultdeus of Carthage; Latin Patristics; Roman Africa; Catechumenate; Catechesis; Baptism; Ecclesiology

Abstract: A group of Quodvultdeus's sermons—specifically *De cantico novo*, *De accedentibus ad gratiam I–II*, *De symbolo I–III*, *De ultima quarta feria*, and *De cataclysmo*—is addressed to candidates for baptism (*competentes*). In the years after the Vandal invasion of Africa and preceding their conquest of Carthage, the Bishop of Carthage prepared new members of the Church for the upcoming persecution, when their Catholic faith would be challenged. In his catecheses, he aims at building up their identity and sense of belonging to the Church. The study focuses on four topics of his formation related to the shared identity of the candidates for baptism: the desire for a new life, the Church, heresies, and the liturgical rite, exemplified by the renunciation of the devil, the scrutinies, and the handing over of the baptismal Creed.

Dr. David Vopřada
Centrum pro práci s patristickými,
středověkými a renesančními texty
Cyrilometodějská teologická fakulta
Univerzity Palackého
Univerzitní 22
779 00 Olomouc
voprada@ktf.cuni.cz

¹⁰³ A. H. MERRILLS – Richard MILES, *The Vandals*, Chichester: Wiley-Blackwell, 2013, s. 201–202, nicméně líčí, v jak obtížné a slabé situaci se katolická církev na konci vandalské vlády nacházela.